

het verzamelen daarvan met tonnen dewijl dit thans in enkele verspreid liggende gedeelten plaats heeft, aan arbeidsloonen groote uitgaven vordert, zonder dat een daaraan geëvenredigde hoeveelheid meststoffen word verkregen.' Het vraagstuk hoe te handelen met de stedelijke fecaliën was daarmee terug op de agenda van de raad.²⁰⁾

Het Liernurstelsel op het eiland Feijenoord

Het Liernurstelsel, dat in Amsterdam, Leiden en Dordrecht vele jaren goed heeft gefunctioneerd, is door Charles Liernur ontworpen. Het is een rioleringsysteem, waarin de fecaliën niet met behulp van water, maar met behulp van lucht worden getransporteerd; vacuümpompen zuigen de fecaliën naar centraal gelegen verzamelputten. Liernurs riolering verwijderde de menselijke uitwerpselen in onverdunde vorm en dat bood perspectieven voor de mesthandel.²¹⁾

Bij de behandeling van de begroting over 1873 had het raadslid Buys Ballot al een lans gebroken voor het Liernurstelsel, maar de meerderheid gaf er toen de voorkeur aan om de resultaten van de proeven in Leiden en Amsterdam af te wachten. Hoewel het voorstel van Buys Ballot sneuvelde, heeft het waarschijnlijk toch bijgedragen tot een grotere belangstelling van het stadsbestuur, want een maand later vroeg B&W de Gezondheidscommissie om het college te adviseren over het Liernurstelsel. Ruim één jaar later rapporteerde de commissie, dat het Liernurstelsel beter voldeed dan enig ander systeem, maar dat voor de minder bevolkte gedeelten van de stad het tonnenstelsel beter op zijn plaats was. Nadat enige ervaring was opgedaan met het tonnenstelsel bleek die gedachte echter onhoudbaar. De tonnen bleken juist in de dichtbevolkte gedeelten van de stad een groot succes. Het stelsel verloor een groot deel van zijn aantrekkelijkheid door de hoge kosten die gemoeid waren met het ophalen van tonnen in de minder bevolkte gedeelten.²²⁾

Cramer presenteerde zich als een groot voorstander van de invoering van het Liernurstelsel. Toen hem in 1876 gevraagd werd hoe de afvoer van fecaliën aan de overzijde van de rivier, op het eiland Feijenoord, het best ter hand kon worden genomen, sprak hij zich nadrukkelijk uit voor het Liernurstelsel: 'Een tonnenstelsel heeft alleen recht van bestaan op plaatsen waar dat van Liernur niet kan worden aangelegd,' zei hij, 'hetzij doordat de huizen te ver van elkander zijn gebouwd, hetzij doordat de wijk te ver van